

نکاتی پیرامون مرجعیت علمی با نگاهی به نقش آفرینی دانشجویان در تحقق آن و موانع موجود

پژمان باقری^{۱*}، ابوالقاسم آوند^۲، سید امین کوهپایه^۳، رضا همایون فر^۴، مجتبی فرجام^۳، فاطمه آوند^۵

۱. مربی، گروه پزشکی اجتماعی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی فسا، فسا، ایران
۲. استادیار، گروه زبان، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی فسا، فسا، ایران
۳. استادیار، گروه فارماکولوژی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی فسا، فسا، ایران
۴. استادیار، گروه تغذیه، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی فسا، فسا، ایران
۵. کارشناس ارشد زبان، مرکز برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی، معاونت آموزشی، دانشگاه علوم پزشکی فسا، فسا، ایران

تاریخ دریافت: ۱۸ آبان ۱۳۹۴

تاریخ پذیرش: ۷ اسفند ۱۳۹۵

دارد که مرجعیت علمی به معنای عام کلمه است که همه حوزه‌های آموزشی، پژوهشی، بهداشتی، درمانی و جزآن را در برمی‌گیرد. برای مثال، دانشگاه یا مؤسسه را به‌طور کلی ارتقا می‌بخشد و مرجعیتی به معنای خاص است که بنا به شرایط، هر یک از حوزه‌های ذکر شده را به‌طور اختصاصی درمی‌گیرد و مقدمه دستیابی به مرجعیت به معنای عام می‌شود. البته، در طرح تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی به‌نظر می‌رسد مرجعیت به معنای خاص کلمه در حوزه آموزشی مورد نظر باشد.

حرکت و جهش علمی ما در سال‌های اخیر بیانگر این مطلب است که قدرت علمی و ظرفیت‌های نهفته بی‌شماری داریم که اگر این ظرفیت‌ها در مسیر درست هدایت شود، علاوه بر کسب مرجعیت در سطح بین‌المللی می‌توان از فرصت‌های ایجاد شده آن برای پیشرفت در همه عرصه‌های مختلف علمی استفاده کرد. در این بین نباید از موانعی که بر سر این راه وجود دارد غافل ماند.

مرجعیت علمی دو بخش سخت‌افزاری و نرم‌افزاری دارد. بستر فراهم‌شده فعلی در سطح دانشگاه‌ها بخش سخت‌افزاری آن را تشکیل می‌دهد و مباحث امکان‌سنجی، نگاه جامع به همه ذی‌نفعان، ملاحظات زمانی، مدیریتی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بخش نرم‌افزاری و مهم آن به‌شمار می‌رود. متأسفانه به‌نظر می‌رسد در بیان محورها و راهکارهای عملی به

مرجعیت به معنای مراجعه مستمر دیگران به فرد یا سازمان به دلیل قابلیت‌ها و پتانسیل‌های آن فرد یا سازمان تعریف شده است [۱]. مرجعیت علمی و آینده‌نگاری یکی از بسته‌های یازده‌گانه طرح تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی است. به‌منظور آشنایی مقدماتی با مصداق این تعریف در شرایط موجود و نزدیک کردن ذهنیت با مفهومی که بیان شد، باید گفت یکی از مصادیق مهم مرجعیت که در حال حاضر می‌توان به آن اشاره کرد، شاخص استنادها [۲] یا میزان رجوع دیگران به مقالات است. این شاخص بیانگر ارزش و کاربرد مقاله در حوزه یا حوزه‌های است. به عبارت دیگر، افزایش میزان ارجاعات، بیانگر مرجعیت نویسنده یا کشور یا حتی مؤسسه تحقیقاتی و دانشگاه یا مجله‌ای خاص در آن موضوع خاص است. آشکار است که تولید علم به این معنا شرط لازم برای مرجعیت است، اما کافی نیست. این مفهوم مورد نظر این نوشتار نیست.

در گستره مرجعیت علمی دو اصطلاح «مرجعیت علمی» و «آینده‌نگاری» وجود دارد. برای روشن‌شدن مفهوم ارتباطی بین این دو اصطلاح و علت به‌کارگیری آن با هم، نخست، مرجعیت علمی را تعریف می‌کنیم. سپس، با بیان تعاملات این دو اصطلاح به این رهیافت خواهیم رسید که آینده‌نگاری ابزاری برای تحقق مرجعیت علمی صحیح و مطلوب است. در ادامه، راهکارهای دستیابی به مرجعیت علمی، به‌ویژه نقش دانشجویان در تحقق این اهداف، بیان خواهد شد. ذکر این نکته اهمیت

* نویسنده مسئول: پژمان باقری

نشانی: فسا، دانشگاه علوم پزشکی، دانشکده پزشکی، گروه پزشکی اجتماعی

تلفن: ۰۹۹۵-۵۳۳۵۰۰۷۱ داخلی ۴۳۰

رایانه: bpegman@yahoo.com

توان‌مندی متمرکز شد، در واقع در حال اجرایی کردن بخشی از اهداف بسته پزشکی پاسخگو نیز هستیم. به عبارت دیگر، بخشی از تحقق مرجعیت علمی ممکن است منتج از تحقق بخشی از اهداف بسته آموزشی شود. در مورد بسته‌های توسعه راهبردی برنامه‌های آموزش عالی سلامت و دانشگاه‌های نسل سوم و جزآن نیز چنین است.

در رابطه با راه‌های دستیابی به مرجعیت علمی مستندات علمی کمی وجود دارد. کمی و همکاران [۳] عوامل دستیابی به مرجعیت علمی را از دیدگاه استادان دانشگاه بررسی کرده‌اند. آن‌ها گسترش ارتباط دانشگاه با محافل علمی برتر دنیا، توسعه فرهنگ خودباوری و ایجاد نشاط علمی و دستیابی به دانش پیشرفته را از عوامل مهم دستیابی به مرجعیت علمی معرفی کرده‌اند. همچنین مستغاثی و همکاران [۴] مشارکت قطب‌های علمی علوم پزشکی را راه مهمی برای دستیابی به مرجعیت علمی در حوزه سلامتی دانسته‌اند. حکمت‌افشار و همکاران [۵] در مطالعه خود در مورد دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی در خصوص مرجعیت علمی مضامینی نظیر «زدن حرف آخر علمی»، «بومی‌سازی علم»، و «استناد دادن، ارجاع دادن، کرسی داشتن در علم» را از مفاهیم مهم مرجعیت علمی معرفی کردند. از نظر آنان، کشور در حال حاضر از نظر مرجعیت علمی در مرحله وابستگی علمی است. شاهد این مدعا نیز نیاز به استفاده از مطالب ترجمه شده و انتظار برای دستاوردهای علمی خارج از کشور است. «قابل حصول بودن» مضمونی است که همه شرکت‌کنندگان در خصوص امکان دستیابی به مرجعیت علمی به آن باور داشتند. داشتن سوابق مرجعیت علمی در گذشته ایران، همچنین داشتن روحیه جهاد علمی در دانشگاهیان و دانشجویان باعث احیای این رویکرد می‌شود.

اگر مرجعیت را به اشکالی که بیان شد تعریف کنیم باید گفت دو راهکار اساسی برای حرکت در مسیر مرجعیت وجود دارد:

۱. شناسایی و معرفی ظرفیت‌ها و توان‌مندی‌های خود و تقویت آن و استفاده صحیح از آن
۲. ایجاد ظرفیت‌ها و توان‌مندی‌های باقابلیت مرجعیت در خود. این امر به تعبیر مقام معظم رهبری جهاد مستمر علمی را می‌طلبد و این راهکار به‌نوعی دربرگیرنده مفهوم آینده‌نگری و آینده‌نگاری است، چرا که شناخت ظرفیت‌های ناموجود و نیاز به امکان‌سنجی آن بر اساس شرایط موجود و آینده مستلزم نگاه به آینده و چشم‌اندازهای حوزه موضوعی خاص است.

اجرای بحث مرجعیت علمی به بخش نرم‌افزاری که مهم‌ترین بخش تحقق اهداف مرجعیت علمی است کمتر توجه شده است. برای مثال، یکی از مسیرهای مهم مرجعیت علمی ورود به حوزه تألیف کتب مرجع بین‌المللی است. به این معنا که استادان ایرانی کتبی را تألیف کنند که رفرنس اصلی مباحث مختلف آموزشی در حوزه تخصصی موردنظر در دانشگاه‌های خارجی قرار گیرد؛ اما واقعاً این امر به دلیل ملاحظات سیاسی و شرایط و مختصات زبان علمی در دوره کنونی چقدر قابلیت اجرایی دارد (plausibility)؛ البته، حوزه‌هایی هست که می‌توان در راستای مرجعیت روی آن تمرکز کرد. برای مثال، بهترین زمینه در شرایط موجود به لحاظ پیشینه تاریخی و فرهنگی برای ورود به مرجعیت در حوزه کتب مرجع بین‌المللی، سرمایه‌گذاری در حوزه طب سنتی است. اگرچه امروز در خارج از ایران در حوزه طب سنتی کار بسیار شده است، ظرفیت‌های فراوان و قوی موجود در کشور ما زمینه‌ساز مرجعیت این حوزه علمی است. در سایر رشته‌ها، تلاش برای حرکت در این مسیر به دوره زمانی حداقل نیم‌قرنی نیاز است؛ یعنی، مانع زمانی وجود دارد. مانع مهم دیگر مسئله ضعف مدیریتی است. به گواه مستندات زمینه‌های خوب نیروی انسانی، فرصت‌های جغرافیایی، امکانات و بسترها برای حرکت در مسیر مرجعیت علمی در کشور ما وجود دارد، اما فقدان مدیریتی جامع، هدف‌مند و همسو با اهداف مرجعیت علمی و سایر اسناد کلان ملی تمام تلاش‌ها برای دستیابی به مرجعیت را بی‌ثمر باقی می‌گذارد. نمونه‌های زیادی از این عدم تطابق همچون مسئله فرار مغزها وجود دارد که درواقع به‌نوعی مترادف با کاهش ظرفیت مرجعیت در کشور است و بیان آن‌ها خارج از ظرفیت این نوشتار است. در حقیقت باید به مقوله مرجعیت علمی به‌صورت موضوعی چند علیتی (multi factorial) نگرست. یکی از نقاط ضعف بسته‌های تحول و نوآوری، به‌ویژه بسته مرجعیت علمی، فقدان همین نگاه چند بعدی و چند علیتی است.

مشکل عمده دیگری که در بسته مرجعیت علمی به‌چشم می‌خورد سازمان‌محور بودن نگاه کلان به مرجعیت علمی در بسته‌ها و نه فردمحور بودن، همچنین عدم تبیین و بیان پیوستگی و انسجام بین این بسته با سایر بسته‌هاست. به‌جرات می‌توان گفت بسته مرجعیت علمی مهم‌ترین بسته طرح تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی بوده و به‌نوعی تحقق اهداف آن نسبت به سایر بسته‌ها لازم و ملزوم یکدیگر است. به‌طور مثال، آنجا که برای رسیدن به مرجعیت علمی باید نگاه به توان‌مندی‌ها و نیازهای داخلی کرد تا بتوان بر چند

۲. خودنمایی و نقش آفرینی مؤثر در صحنه رقابت‌های دانشجویی بین‌المللی که خودبه‌خود بخشی از جورچین مرجعیت علمی را تکمیل خواهد کرد.

۳. شکستن مرزهای دانش و توسعه علوم و تحقیقات نوین دانشجویی متناسب با نیاز جامعه جهانی و ورود به عرصه نظریه‌پردازی مبتنی بر تفکر انتقادی. در این رابطه برپایی کرسی‌های آزاداندیشی علمی مؤثر است.

۴. اتکا به خود در کنار توجه به پیشرفت‌های جهانی و ارتقای روحیه خودباوری در کنار اخلاق‌مداری و اعتمادبه‌نفس ملی و امید به نوآوری و تحول آفرینی.

در جمع‌بندی نهایی باید گفت سه گام اصلی پیاده‌کردن بستر مرجعیت علمی عبارت است از: ۱. آینده‌نگاری و مفهوم‌سازی به‌همراه مطالعات مقدماتی اولیه، ۲. امکان‌سنجی و ترجمان دیدگاه‌ها و رهیافت‌ها در شرایط موجود، و ۳. حرکت در مسیر مرجعیت علمی که فرایندی زمان‌بر است و نیاز به برنامه‌ریزی راهبردی و عملیاتی مبتنی بر شواهد قوی‌تری فراتر از رهنمودهای ذکرشده در بسته‌های تحول و نوآوری دارد. لذا، تقویت نگاه آینده‌نگرانه و آینده‌نگارانه در دانشگاه‌ها به‌همراه مطالعات امکان‌سنجی مقدماتی و مفهوم‌شناسی جامع این مقوله، ضرورت اصلی ورود به بحث مرجعیت علمی با رویکرد هزینه- اثربخشی ضرورت تام دارد.

References

- [1] Soltani AM. What is the scientific authority? [serial online] 2015 Jul [cited 2015 Aug. 12]: [3 screen]. Available at: <http://isef.ir/paper/3551>.
- [2] Sarkar S. Iran's efforts to achieve world scientific authority / indicators of the scientific elite. [serial online] 2015 Jul [cited 2015 Aug. 25]: [3 screen]. Available at: <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13940621000124>.
- [3] Qomi H, Zadegan A, Alizadeh V, Khodayari M, Hemmati MA. Evaluation of factors to achieve the scientific reference from the view point of the faculty of Tabriz University of

یکی دیگر از پرسش‌های مورد نظر نوشتار حاضر این است که با توجه به آنچه گفتیم، رسالت و نقش دانشجویان در تحقق اهداف مرجعیت علمی چیست؟ که بر اساس آن ضرورت داشته باشد دانشجویان به‌دلیل نقش آفرینی در این عرصه با مفاهیم مرجعیت علمی آشنا شوند؟ (این سؤال اشاره‌ای دارد به برگزاری مدرسه تابستانه طرح تحول و نوآوری آموزش که در تابستان سال جاری به میزبانی دانشگاه علوم پزشکی فسا برگزار شد؛ <http://www.fums.ac.ir/summer>).

بر هیچ‌کس پوشیده نیست که مهم‌ترین عنصر در تحقق مرجعیت علمی نیروی انسانی کارآمد است. از طرفی، دانشجویان در سطح دانشگاه‌های علوم پزشکی بخش مهمی از نیروی انسانی فعلی و آتی نظام سلامت را به‌خود اختصاص داده‌اند. چهار زمینه کاری مهم یا به‌عبارتی سرمایه‌گذاری با رویکرد مرجعیت علمی در حوزه دانشجویی وجود دارد:

۱. ارتقای کارکردهای دانشجویی متناسب با نیاز بحث مرجعیت که حرکت از دانشجویی نسل دوم به نسل سوم است: همکاری و هماهنگی دانشگاه به‌عنوان بستر ساز اصلی و دانشجو به‌عنوان یکی از بازوهای قوی اجرایی در تربیت دانشجوی کارآفرین به‌طور قطع منتهی به ایجاد نیروی انسانی کارآمد به‌عنوان اصلی‌ترین عنصر موفقیت در طی طریق مرجعیت خواهد شد. در رابطه با این گام فعلاً در مرحله استقرار قرار داریم.

- Medical Sciences. Horizons of Medical Education Development, 2011; 4(3): 51-53.
- [4] Mostaghassi M, Noori-shadkam M, Haji-hosseini S, Behnamfar R. Participation of Medical Sciences Centers of Excellence Regional Planning Access to scientific authority in the field of health. Journal of Medical Education and Development, 2016; 11(1): 100-102.
- [5] Hekmatafshar M, Kalantari S, Sanag UA, Mahasti Jouybari L. Restoring scientific authority in Iran: The perspective of postgraduate students in Golestan University of Medical Sciences, Iran. Journal of qualitative Research in Health Sciences, 2013; 2(2): 125-133.